

WIESŁAW NOWOSAD

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW PRUS KRÓLEWSKICH
W ZESPOLE „KSIĄŻĘTA RADZIWIŁŁOWIE” (FOND 694)
W NARODOWYM ARCHIWUM HISTORYCZNYM BIAŁORUSI
W MIŃSKU**

Słowa kluczowe: źródła historyczne XVI–XVIII w., Prusy Królewskie, szlachta Prus Królewskich XVI–XVIII w., Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, archiwa szlacheckie, archiwum radziwiłłowskie, Wejherowo, Przebendowscy, Radziwiłłowie

Key words: historical resources from 16th to 18th century, the Royal Prussia gentry, 16th, 17th, 18th century, National Historical Archives of Belarus in Minsk, archives of the nobility, The Radziwill Archive, Wejherowo (town), The Przebendowski family, The Radziwill family

Abstract

Prusy Królewskie jako prowincja Rzeczypospolitej znacznie ucierpiały w czasie wielu wojen prowadzonych na przestrzeni ostatnich 500 lat. Kataklizm wojen dopełniony został losowymi wypadkami pożarów trawiących miasta na przestrzeni tego okresu. Wraz ze zniszczeniami miast, zamków i dworów destrukcji ulegały również zgromadzone w nich akta. W efekcie tych zniszczeń do dnia dzisiejszego przetrwał zaledwie niewielki fragment dziedzictwa aktowego. Dwa z trzech dawnych województw Prus Królewskich nie mają dziś podstawowych serii ksiąg sądowych sądów grodzkich i ziemskich. Ocalały zaledwie akta sądu grodzkiego i ziemskiego najmniejszego z wo-

jewództw pruskich – malborskiego. Tylko niewiele lepiej potraktowane zostały archiwalia miejskie. W niezłym stanie przetrwały akta wielkich miast pruskich Gdańsk i Torunia. Sporo szczęścia miały również księgi miejskie Chojnic, Malborka, Nowego, Pucka czy Sztumu. Pozostałe jednak doznały mniejszego, częściej jednak większego uszczerbku. Biorąc pod uwagę tak wątłą w gruncie rzeczy bazę źródłową niezwykle istotne jest gromadzenie i udostępnianie informacji o materiałach archiwalnych dotyczących Prus Królewskich rozproszonych po rozmaitych archiwach i bibliotekach tak w kraju jak i poza jego granicami. Te ostatnie może są o tyle ważniejsze, że rzadko kiedy docierają do nich badacze z Polski, bo – na pierwszy rzut oka – czegoż można by oczekiwać po archiwaliach przechowywanych w Rydze, Mińsku, Wilnie czy Lwowie w kontekście dziejów Prus Królewskich i zamieszkującej je ludności. Swe kwerendy historycy prowadzą zwykle w Berlinie i innych miastach niemieckich, z nieśmiałością zerkając na nierozpoznane w tej kwestii archiwa rosyjskie. Ale tu?

Niniejszy artykuł podsumowuje kilkutygodniową kwerendę archiwalną, jaka została przeprowadzona w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku, której celem było między innymi zebranie informacji o materiałach archiwalnych wytworzonych przez osoby i urzędy funkcjonujące w Prusach Królewskich w XVI–XVIII wieku, a pierwotnie znajdujących się w archiwach prywatnych szlachty tej prowincji.

Pomysł takiej kwerendy zrodził się po zapoznaniu z dziejami rodu Radziwiłłów i ich rolą jaką odgrywali w Prusach, a także po wcześniejszych kwerendach przeprowadzonych w innych częściach dawnego archiwum radziwiłłowskiego, przechowywanych obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie i Państwowym Archiwum Historycznym Litwy w Wilnie.

Lata 90. XX wieku przyniosły znaczący wzrost zainteresowania polskich badaczy zasobem Narodowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku (Национальный исторический архив Беларуси, dalej: NIAB). Zainteresowanie to zapoczątkowane zostało sprawozdaniami pracowników archiwów państwowych z wyjazdów służbowych na Białoruś¹ i już wkrótce potem pojawiły się publikacje nieco szerzej omawiające zasób NIAB, ze szczególnym uwzględnieniem archiwaliów pochodzących z dawnego archiwum radziwiłłowskiego². Większą uwagę autora niniejszej publikacji przykuł artykuł

¹ M. Kulecki, *Pobyty służbowe w Mińsku*, „Archeion” 93, 1994, s. 371–374; E. Szymczuk, *Kwerenda archiwaliów w Mińsku*, „Archeion”, t. 97, 1997, s. 408–412.

² A. K. Gołubowicz, *Dokumenty i materiały rodu Radziwiłłów w Archiwum Narodowym Republiki Białorusi*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 7, 1997, s. 93–97; E. Bażyńska, *Fond Radziwiłłów w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku*, „Białostoczczyzna”, r. 49, 1998, z. 1, s. 58–63; W. Kriegseisen, *Źródła do historii Rzeczypospo-*

W. Kriegseisena, nie tylko ze względu na objętość, lecz przede wszystkim na szczegółowość opisu zawartości. Autor dokonał przeglądu zasobu archiwum pod kątem źródeł do dziejów I Rzeczypospolitej, omawiając pokrótce poszczególne działy NIAB i skupiając się ostatecznie na Dziale III, w którym zgromadzone zostały tzw. zespoły rodowe, a w nim, na zespole nr 694 Książęta Radziwiłłowie (Радзивиллы, князя, ф. 694). Do dziś jest to, jak się wydaje, jedyny opis zawartości zespołu szerzej dostępny dla badaczy z Polski³.

Dziesięć lat po tej publikacji współpracę z Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku podjęło Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD) w ramach międzynarodowego projektu pod patronatem UNESCO: „Dokumentalne dziedzictwo Rzeczypospolitej”. Jego efektem miała być stworzona baza danych o zespołach archiwalnych, powstałych na terytorium Rzeczypospolitej w okresie jej istnienia (1569–1795) i przechowywanych tak w NIAB, AGAD, ale również w Państwowym Archiwum Historycznym Litwy w Wilnie, Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy w Kijowie i Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, które to instytucje również włączone zostały

litej Szlacheckiej w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku, „Kwartalnik Historyczny”, r. 105, 1998, nr 4, s. 87–105. R. Jankowski, *Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 R. do XX w.* „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 13, 2001, s. 131–168. Jest to oczywiście wybór literatury, poświęconej archiwaliom radziwiłłowskiem w zasobie NIAB, dokonany na potrzeby niniejszego artykułu. Materiały te budziły zainteresowanie już w okresie międzywojennym tak po stronie polskiej, jak również po II wojnie światowej białoruskiej (rosyjskiej). Podsumowaniem dorobku badaczy białoruskich (i jedną z ostatnich publikacji opisujących zbiory radziwiłłowskie) jest opublikowana w 2002 roku, licząca ponad 350 stron, praca zbiorowa: *Нясвіжскія зборы Радзівілаў. Іх фарміраванне, гістарычны лёс, цяперашняе месцазнаходжанне і іляхі выкарыстання: зборнік. Вяртанне-7 / Беларускі фонд культуры [i інш.]; рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [i інш.] – Мінск: Бел. фонд культуры, 2002*, jednak nawet tu nie ma ani słowa o archiwaliach powstałych lub dotyczących Prus Królewskich.

³ Zdanie powyższe jest być może podane nieco na wyrost, gdyż od jakiegoś już czasu białoruska państwowa służba archiwalna udostępniła on-line bazy danych niektórych zespołów archiwalnych i znalazł się również w nich zespół Książąt Radziwiłłów (http://archives.gov.by/Radzivilly/Data/BY_NIAB_694_2.xml). Niełatwo jednak do niej dotrzeć i jeszcze trudniej korzystać. O dziwo, lepiej zorganizowana jest ta sama baza danych umieszczona na serwerach ukraińskich pod adresem: http://cdiak.archives.gov.ua/baza_rech_pol/Data/BY_NARB_694.xml. [dostęp 5 VII 2013 r.]. Opis W. Kriegseisena broni się jednak jeszcze dziś tym, że autor nie tylko przepisał tytuły poszczególnych jednostek archiwalnych, lecz również niekiedy je uzupełnił i skorygował.

do powyższego projektu⁴. I mimo składanych deklaracji efekt prac powyższego projektu nie ujrzał do dziś światła dziennego.

Oczywiście w bibliotekach uniwersyteckich i naukowych odnaleźć można przewodniki po zasobie NIAB⁵, ich opis pozostawia jednak wiele do życzenia. Na próżno szukać tam również szczegółowych opisów zawartości poszczególnych jednostek archiwalnych, lepiej więc korzystać już z inwentarzy elektronicznych, o ile uda się do nich dotrzeć.

Niniejszy artykuł jest efektem kilkutygodniowej kwerendy, przeprowadzonej w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku w czerwcu i grudniu 2009 r., której głównym celem było zgromadzenie informacji o archiwaliach pochodzących lub odnoszących się do Prus Królewskich. Cel kwerendy mógłby wydawać się co najmniej dziwny, bo jakichże materiałów, odnoszących się do Prus, można by szukać na Białorusi? Odpowiedzią jest właśnie wspomniany wcześniej zespół Książąt Radziwiłłów. Jest to jedna z części dawnego archiwum radziwiłłowskiego, podzielonego dziś między trzy kraje i trzy archiwa: w Polsce Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, na Litwie Państwowe Archiwum Historyczne Litwy w Wilnie oraz omawiany tu zespół (Fond) 694 w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku. Przez ponad 100 lat ([1659] 1668–1771) w rękach tej rodziny znajdowało się jedno z większych starostw Prus Królewskich – starostwo człuchowskie⁶. Sporo materiałów do tego starostwa znajduje się w AGAD, jak również i w Wilnie. Naturalnym więc było spodziewać się tego typu materiałów również w Mińsku. Dodatkowo Radziwiłłowie wchodzili w koligacje z przedstawicielami rodów, pochodzących z Prus Królewskich – Cemów, Wejherów, Przebendowskich, przejmując po nich część dóbr i dokumenty. Byli też sukcesorami rodziny Sobieskich, i w Prusach Królewskich przejęli po nich dobra rzucewsko-wejherowskie w województwie pomorskim⁷. O ile jednak udało się znaleźć sporo aktów, dotyczących tych dóbr, to żadne nie pochodziły z czasów zarządu Sobieskich. I choć zespół posiada całą

⁴ http://www.agad.archiwa.gov.pl/nauka/Dokumentalne_dziedzictwo_Rzeczypospolitej.pdf [dostęp 5 VII 2013 r.]

⁵ *Центральный государственный исторический архив БССР в г. Минске. Путеводитель*, Минск, 1974; *Фонды Национального исторического архива Беларуси: справочник*. Минск 2006.

⁶ P. Czaplewski, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich, 1454–1772*, Toruń 1921, s. 76–77.

⁷ W. Nowosad, *Archiwa szlachty Prus Królewskich*, Toruń 2005, s. 17, 42, 179–180, 216–218, 225–227.

serię, związaną z Sobieskimi, to kwerenda w nim przeprowadzona dała ostatecznie wynik ujemny.

Zespół według tradycji porządkowania w republikach dawnego Związku Radzieckiego podzielony został na tzw. Opisy – serie, gromadzące teoretycznie jednorodne materiały, dla których opracowane zostały odrębne inwentarze. Do poszczególnych opisów opracowane zostały mniej lub bardziej dokładne indeksy, które pozwalały na wstępne wytypowanie interesujących jednostek. Przegląd indeksów ostatecznie uzupełniony został dodatkową kwerendą, polegającą na przeglądaniu wszystkich inwentarzy, a następnie typowanie według nich dalszych jednostek. Znacznym utrudnieniem w poszukiwaniach były poważnie zniekształcenia nazw miejscowości w tytułach jednostek, szczególnie w wypadku, gdy opracowujący je archiwiści musieli zmierzyć się z niełatwym językiem niemieckim⁸. Ostatecznie nie ma więc całkowitej pewności, czy autorowi udało się odnaleźć wszystkie materiały wyznaczone tak nakreślonym zakresem kwerendy.

Powyższa kwerenda doprowadziła do odnalezienia materiałów proveniencji pruskiej w Opisach 2, 4, 6, 7, 8, 14. Szczególnie interesującymi i zawierającymi najwięcej materiałów, dotyczących Prus Królewskich, jest Opis 4, chyba najśląbiej rozpoznany przez archiwistów białoruskich, który nie doczekał się nawet pełnej elektronicznej wersji inwentarza. W internetowych bazach online znaleźć można tylko rozszerzoną charakterystykę jego zawartości.

Cały Fond 694 został zmikrofilmowany, dlatego też oryginały dokumentów nie zostały udostępnione. Jednak znaczna część jednostek już podczas mikrofilmowania była w złym stanie zachowania, niektóre z nich były wręcz destrukcjami.

Poniżej przedstawiona zostanie krótka charakterystyka zawartości poszczególnych serii (Opisów) oraz opis zawartości wytypowanych jednostek archiwalnych z podaniem ich cytowania w języku polskim i rosyjskim. W wypadku jednostek obszernych i niejednorodnych tematycznie lub zawierających szczególnie interesujące materiały zdecydowano się na zamieszczenie krótkich regestrów poszczególnych aktów w układzie chronologicznym, który nie jest zgodny z układem akt w jednostce. W cudzysłowach „” umieszczono oryginalne tytuły jednostek lub aktów; w nawiasach kwadratowych opis autora. Na końcu, w nawiasach kwadratowych, zamieszczono numery kart w jednostce opisywanych aktów. Jednostki archiwalne w dużej części nie są

---

⁸ Patrz np. jednostka o sygnaturze 694, op. 6, 9.

jednorodnie językowo. Poszczególne akty sporządzane były w językach łacińskim, polskim i niemieckim. Nie da się w zasadzie ustalić znaczącej przewagi któregoś z tych języków, natomiast istnieją pewne prawidłowości. Akta powstałe w kancelariach urzędów grodzkich, ziemskich bądź miejskich w Prusach Królewskich zwykle sporządzane były w języku łacińskim. Akta powstałe poza kancelariami (inwentarze, umowy kupna-sprzedaży, dzierżawy itp.) spisywane były najczęściej w języku polskim. Język niemiecki występuje przeważnie w zestawieniach szczegółowych przychodów i rozchodów dóbr leżących w północnych częściach województwa pomorskiego (dobra rzucewsko-wejherowskie) lub powstałych w kancelariach urzędów miejskich Gdańska, Pucka lub ziemskich lęborsko-bytowskich. Również dokumenty służące rodzinie Flemming w większości sporządzone zostały w języku niemieckim. Nierzadkie są jednak odstępstwa od tych reguł.

Opis 2, Materiały majątkowo-gospodarcze i finansowe (Оп. 2, Имущественно-хозяйственные и финансовые материалы)

Seria zawiera wszelkiego rodzaju sumariusze i opisy dóbr, spisy dochodów i rozchodów majątków radziwiłłowskich oraz rodzin, po których Radziwiłłowie przejęli dobra oraz niewielką grupę akt prawno-majątkowych. Akta obejmują lata 1511–1920.

sygn. 1601 (NIAB, F. 694, Оп. 2, 1601 [НИАБ, ф. 694, Оп. 2, дело № 1601])

„Summariusz wszystkich dochodów starostwa gniewskiego in annis 1602, 1603, 1604” [sporządzony w Gniewie w języku polskim szczegółowy spis dochodów ze starostwa w postaci tabel. W latach 1576–1608 starostwo gniewskie znajdowało się w rękach Anny Zofii z Radziwiłłów Cemowej wdowy po wojewodzie pomorskich Achacym Cemie⁹]

sygn. 6571 (NIAB, F. 694, Оп. 2, 6571 [НИАБ, ф. 694, Оп. 2, дело № 6571])

[Inwentarz starostwa pokrzywnickiego z 1699 r.]

sygn. 7282 (NIAB, F. 694, Оп. 2, 7282 [НИАБ, ф. 694, Оп. 2, дело № 7282])

---

⁹ P. Czaplewski, dz. cyt., s. 82.

„Summariusz wszystkiej percepty i expensy rocznej w majątności rucewskiej, takiesz przychód i rozchód zboża, piwa i gorzałki a prima Ianuari neque ad ultima Xbris anno 1665” [Sumariusz znajdujących się w rękach Wejherów dóbr Rzucewa pod Puckiem sporządzony w języku polskim przez rzucewskiego pisarza prowentowego Marcina Holca Bekera, zawierający dokładne zestawienia roczne]

sygn. 10765 (NIAB, F. 694, Op. 2, 10765 [НИАБ, ф. 694, Оп. 2, дело № 10765])

[jednostka zawierająca akta z 1723 r. różnej proveniencji, w tym kwity kwarciane Ludwiki Rudnickiej wdowy po Janie Chryzostomie Czapskim z dóbr Chojniczki i Anny z Sanguszków Radziwiłłowej kanclerzyny WKsLit ze starostwa człuchowskiego oraz kilka aktów sądowych z ksiąg ławniczych i zamkowych człuchowskich dotyczących konfliktów w starostwie]

Opis 4, Prawne materiały do zarządu dobrami (Op. 4, Юридические материалы по владению именьями)

Niezwykle różnorodna grupa materiałów obejmująca przywileje, nadania dóbr, kontrakty kupna-sprzedaży, inwentarze posiadłości, akta procesowe, a także część aktów o charakterze publicznym jak taryfy podatkowe dóbr. Opisy jednostek nie zawsze odpowiadają zawartości. Akta obejmują lata 1511–1918.

sygn. 878 (NIAB, F. 694, Op. 4, 878 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 878])

[zbiór aktów przeważnie z XVII wieku dotyczących starostwa człuchowskiego oraz okolicznych dóbr szlacheckich. Sporą grupę materiałów stanowią akta dotyczące rodziny Wejherów i ich dóbr rzucewskich oraz drobnej szlachty kaszubskiej. Większość aktów w tej jednostce ma postać destruktów, niekiedy trudno czytelnych]

1. 1515 – [Kopia przywileju Bogusława księcia pomorskiego dla Jurgen, Misenen, Stenneken, Marken von der Mudderow, w postaci ekstraktu z ksiąg ławniczych bytowskich] [k. 17]
2. 1625 – [Umowa między Janem Konarskim synem zmarłego Samuela Konarskiego, chorążego pomorskiego z jednej, a Melchiorem Wejherem, kasztelanem elbląskim. Konarski sprzedaje swe dobra po ojcu w Kosowie] [k. 45]

3. 1625 – „Inwentarz wsi Kosowa roku Pańskiego 1625, dnia 17 Aprilis” [zawiera również wykaz poddanych Kosowa; niestety przedarty w połowie wzdłuż stron; dalej również drugi egzemplarz inwentarza sporządzonego miesiąc później, również przedarty] [k. 45, 47]
4. 1631 – „Punkta pewnej zgody i umowy około kupna Kossowa między Jaśnie Wielmożnym Panem Melchiorem Wejherem wojewodą chełmińskim, starostą kowalewskim, wałęckim i człuchowskim z jednej a szlachetnymi Panami Janem, Walentym, Maciejem i Jerzym Kossowskimi synami ol[im] Jerzego Kossowskiego dziedzicami swych części w Kossowie” [k. 61]
5. 1642 – „Inwentarz starostwa kiszporskiego przez Jaśnie Wielmożnego JM Pana Mikołaja Weihera wojewody malborskiego kiszporskiego, radzyńskiego etc. starosty Ich Mciom PP. Wojciechowi Łosiowi i Jadwidze Galimskiej, małżonkom, przez arendę podany od [...] S. Jana Chrzyciela roku tysięcznego sześćsetnego czterdziestego wtórego” [k. 103–105v]
6. 1654 – „Inwentarz starostwa kiszporskiego przez Jaśnie Wielmożnego JM Pana Jakuba Wejhera, wojewodę malborskiego, kiszporskiego, człuchowskiego, bytowskiego etc. starostę JM Panu Janowi Potulickiemu przez Arendę podany od S. Jana Chrzyciela roku tysięcznego sześćsetnego pięćdziesiątego czwartego” [k. 214–218]
7. 1657 – [Dwa egzemplarze (w tym jeden prawdopodobnie oryginał) testamentu Jakuba Wejhera, wojewody malborskiego (niekompletne, destrukcyjne)] [k. 250]
8. 1682 – „Taryffa Districtus Człuchoviensis Bonorum Nobilitatium et Regalium aliorumquae ad Contributionem pertinentum iuxta Revisiones Constitutiones in Conventu Generali Totius Provinciae Constituta” [kilka wersji taryfy, większość ujęta w formę dutki z różnymi wersjami obciążeń dóbr odmiennymi, od tych publikowanych przez Kętrzyńskie] [k. 312–339v]
9. 1682 – [kopia egzekucji w dobra Osłonino Pawła de Rynkówka Białobłockiego, pisarza ziemskiego i wicewojewody pomorskiego dokonana przez spadkobierców Garczyńskich i Wejherów] [k. 340]
10. 1685 – „Taxa inwentarza przez kommisarzów Xsieżnej JM poddana z folwarków dóbr wejherowskich tak ... jako i bydła rogatego, owiec etc. etc. i innych sprzętów domowych dnia 6ta Iulii 1685 uczyniona” [k. 365]
11. 1688–1701 – [kwity kwarciane ze starostwa człuchowskiego] [k. 369–403 z przerwami]
12. 1696 – „Excerpt suplik podanych Xciu JM Dobrodziejowi ze starostwa człuchowskiego w Przemyśle die 12 Martii, anno 1696” [k. 387]
13. 1699 – „Registr opisanych szołtysów także i młynarzów karczmarzów etc. w starostwie człuchowskim die 9 Martii 1699” [k. 542]
14. 1701 – „Registr pierwszej rathy uchwalonego pogłównego ... w Malborku 1700 die Xbris wydane w roku 1701 die Augusty w starostwie człuchow-

- skim” [rejestr pogłównego dla starostwa człuchowskiego z 1701 r. w formie dutki, dość mocno pokreślony] [k. 519–526]
15. 1703–1707 – [fragment księgi zamkowej człuchowskiej] [k. 405–516]
  16. 1763 – „Connotatia do pomierzowania successorów nieboszczyka Pana Adama Trzebiatowskiego die 21 9bris anno 1763 w Borowym Młynie spisane” [inwentarz pośmiertny] [k. 569]
  17. XVII w. – spora grupa wypisów z akt lęborskich i bytowskich
  18. XVII w. 2 poł. – korespondencja Jana Potulickiego do Jakuba Wejhera, wojewody malborskiego, w sprawie finansów, dochodów i czynszów starostwa. Tu również akta prawno-majątkowe między Potulickimi i Wejherami.

sygn. 1829 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1829 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1829])

[zbiór aktów z XVI i XVIII wieku dotyczących starostwa człuchowskiego oraz okolicznych dóbr szlacheckich. Sporą grupę materiałów stanowią akta dotyczące rodziny Wejherów oraz drobnej szlachty kaszubskiej. Większość aktów w tej jednostce ma postać destruktów, niekiedy trudno czytelnych]

1. 15.. – [dokument wystawiony przez księcia szczecińskiego Filipa uwalniający mieszkańców wsi Trzebiatkowa od powinności wobec zamku bytowskiego na 56 lat (destrukt, może to być jeden z fałszywych dokumentów Janikowskiego)] [k. 116]
2. 1621 – [dekret trybunału piotrkowskiego w sprawie między braćmi Wejherami: starostą kościerskim Dymitrem, a wojewodą chełmińskim Janem o rezygnację dóbr z 1618 r. Sławutowo, Śmiechowo, Nanice leżących w województwie pomorskim] [k. 36]
3. 1627 – [umowa między Anną Wysocką, wdową po Rafale Sartawskim z jednej, a Melchiorem Wejherem wojewodą chełmińskim, starostą wałęckim i człuchowskim o dobra Chrystkowo w powiecie świeckim] [k. 21]
4. 1645 – [Umowa między Jakubem Wejherem wojewodą malborskim starostą kiszporskim, człuchowskim, bytowskim z jednej, a Janem Wąglikowskim, sekretarzem JKMcI z drugiej. Wejher wraz z żoną swą wieś Polenica należąca do starostwa człuchowskiego wydzierżawia Wąglikowskiemu i jego żonie Ewie Raczyńskiej na 3 lata (2 egz.)] [k. 76–77, 109]
5. 1645 – [Inwentarz wsi Polenica sporządzony przy okazji powyższej umowy] [k. 74–76]
6. 1648 – [Kopia wyciągu z akt grodzkich zakroczymskich zawierająca oświadczenie wojewody malborskiego Jakuba Wejhera o sprzedaży na wyderkauf swych dóbr Debrzno w powiecie nakielskim proboszczowi jeleńskiemu

- Marcinowi Bobrowiczowi oraz podobny o sprzedaży Debrzna oficjałowi kamińskiemu Maciejowi Judyckiemu] [k. 64–66]
7. 1653 – [Umowa między panem Jakubem Wejherem wojewodą malborskim starostą kiszporskim, człuchowskim, bytowskim z jednej, a Anną Ewą z Raczyńskich Wąglikowską, miecznikową ziem pruskich o dwuletnią dzierżawę wsi Polenica] [k. 107–108]
  8. ok. 1657 „Terminata rzeczy ruchomych [...] po nieboszczyku S.P. [...] Panu wojewodzie malbo[...] zostających” [destrukta, zapewne dotyczący Jakuba Wejhera] [k. 5–6v]
  9. 1690 – „Connotacja Spraw Jaśnie Oświeconej JejMci Pani podkanclerzyny oddanych do rąk Jaśnie Wielmożnego [bis]kupa kijowskiego na pon[owienie sądu] piotrkowskiego Anno 1690” [k. 63]
  10. po 1690 – „Memoriał o Polenicy” – [opis stanu prawnego wsi od 1657 r.] [k. 111]
  11. 1711–1713 – [zeznania poddanych starostwa człuchowskiego o stratach poniesionych z powodu pożarów] [k. 80–92]
  12. 1722 – „Registr papierów człuchowskich znajdujących się w skrzyni przywiezionych z Człuchowa, które się odsyłają J.O.Xięźnie Jmci Dobrodziejce do Litwy z Białej in diebus Mai Anno 1722” [k. 142]
  13. b.d. „Status Causae inter G. Jacobum Weicher capitaneum bytoviensem actorem et scultetos Villae Trzebiechowa Citatos” [k. 99]

sygn. 1830 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1830 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1830])

[zbiór aktów z XVI i XVIII wieku dotyczących starostwa człuchowskiego oraz okolicznych dóbr szlacheckich. Większość materiałów stanowią akta dotyczące rodziny Wejherów]

1. 1598 – [wyciąg z akt grodzkich nakielskich zawierający akt sprzedaży dóbr Debrzna, Trudna Huta przez Jerzego Wedelskiego de Tuczo Henrykowi de Olemborts] [k. 69–71]
2. 1626–1656 – [spora grupa kwitów kwarcianych Melchiora Wejhera, Jakuba Wejhera i jego żony Anny Elżbiety Schaffgotsch ze starostwa człuchowskiego] [k. 1–96 z przerwami]
3. 1650 – [Kopia umowy zawartej między Anną z Żalna Grylewską pod opieką męża Mikołaja Grylewskiego i Ludwika Wejhera wojewody pomorskiego oraz Mikołaja Konarskiego podkomorzego pomorskiego z jednej, a Jakubem Wejherem wojewodą malborskim starostą kiszporskim, bytowskim, człuchowskim z drugiej, dotycząca sprzedaży Żalna, Tuchołki, Słupów i Sicin w powiecie tucholskim Wejherowi] [k. 58–60]

4. 1654 – [Umowa zawarta między Jakubem Wejherem wojewodą malborskim, starostą kiszporskim, człuchowskim, bytowskim, panem dóbr Zamarte, Prusowo, Łękyńia (Łękinia) i części w Blamfeldzie z jednej, a Janem Kalksteinem Osłowskim z drugiej o dzierżawę roczną dóbr Zamarte] [k. 66]

sygn. 1831 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1831 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1831])

[zbiór aktów przeważnie z XVIII wieku dotyczących w większości starostwa człuchowskiego. Akta XVII wieczne, w większości destrukty, z trudnymi do ustalenia datami powstania dotyczą Wejherów i ich dóbr]

1. 1707 – „Buettner acten 1701–1707” [akta bartników starostwa człuchowskiego; składka licząca ok. 20 kart zawiera szereg rozmaitych aktów dotyczących bartnictwa: od spisów obowiązkowych pokowów po sprawy sądowe, przysięgi bartników, relacje o szkodach, wykazy bartników i ich powinności w poszczególnych barciach] [k. 50–72v]
2. 1713 – „Extrakt der von der Stadt Schlochau entrichteten Ausgaben und erhalten Quitungen und derselben Specification zusammen getragen Anno 1713 die 23 Maii” [k. 49]
3. 1763 – „Regestr strawnych dworowi całemu a die 3 Augusti 1763” [wykaz wydatków na służbę w starostwie] [k. 228]
4. 1764 – „Regestr expensu w starostwie człuchowskim pod bytności JOXJM Pani i Dobrodziejki na kuchnię dobrą monetą płaconą” [k. 197]
5. 1766 – „Iura cancellariae w interesie JP Xiężny JM Radziwiłłowej, wojewodziny wileńskiej, hetmanowej wielkiej WXL, starościny człuchowskiej” [wykaz wydatków na wypisy z różnych kancelarii] [k. 272]
6. 1771 – „Iura cancellariae w starostwie człuchowskim a 1 Maii 1764 ad 6 Iulii 1771 iako też i sztropy” [wykaz dochodów kancelarii z prowadzonych spraw] [k. 159–162]
7. b.d. XVII w. – „Puncta strony Kłanowa i Woitskaw Dambrowa ex revisione anni 1559 facta per Ginter conscriptae ex Archivo Stetinensi deprompta ex germanico in polonien versa” [Opis sprawy między Jakubem Wejherem wojewodą malborskim i starostą bytowskim i pozwanymi posesorami dóbr Kłaczno w starostwie bytowskim w sprawie egzekwowania posłuszeństwa i obciążeń dla starostwa] [k. 18–22]
8. b.d. XVII w. – „Notanda et observanda atque disponenda in bonis Rucevicensis ratione foundationum spiritualium” [k. 95]
9. b.d. XVIII w. – „Spisanie przywilejów młynarskich w starostwie człuchowskim” [zawiera wykaz przywilejów i następnie ich treści] [k. 106–118]

sygn. 1833 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1833 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1833])
[zbiór aktów przeważnie z XVII wieku w sporej części dotyczące rodziny Wejherów i ich dóbr]

1. 1614–1661 – [kwity kwarciane Wejherów i Radziwiłłów ze starostwa człuchowskiego i innych królewskich] [k. 38–49 z przerwami i sporadycznie na innych kartach]
2. 1621 – [Umowa kupna na wyderkauf wsi Wętkowy zawarta między Maciejem z Lubieńca Niemojewskim, kasztelanem chełmińskim, starostą rogozińskim, starogardzkim, kowalewskim z jednej a panem Janem Wiesiołowskim, stolnikiem podlaskim z drugiej] [k. 3–4]
3. 1621 – [Ekstrakt z ksiąg ławniczych świeckich zawierający oświadczenie Jana Pawłowskiego o rezygnacji swej części lasu przy wsi Niedźwiedz oraz Kossowski Las swemu bratu Łukaszowi Pawłowskiemu] [k. 7–8]
4. 1627 – [Oryginał i kopia umowy zawartej między Anną Prenówną Wejherową, wojewodzina chełmińską, starościną watecką i człuchowską z jednej, a Anną Wysocką wdową po Rafale Sartawskim z drugiej strony. Sartawska swe części w Chrystkowie w powiecie świeckim sprzedaje Annie Prenównie Wejherowej za 8 000 zł oraz grupa akt związanych z przejmowaniem tych dóbr] [k. 32–34, 61–63]
5. 1627 – „Inwentarz wsi Chrystkowa, wedle którego Pani Sartawska JM Panu wojewodzie chełmińskiemu ma oddać” [k. 18]
6. 1641 – „Inwentarz majątności Boroszewa przez Wielmożnych IchMM PP Jana Wiesiołowskiego, kasztelana gdańskiego i Annę z Zalna małżonków, także JM Pana Tomasza Wiesiołowskich JchMM Panom Grzegorzem? Kobylińskim z Zofią Bartlińskich? małżonkom kontraktem dnia dzisiejszego ... [szczegółowy inwentarz Boroszewa] [k. 24–25v]
7. 1651 – „Puncta zgody między Jaśnie Wielmożnym Panem Jakubem Weiherem, wojewodą malborskim, kiszporskim, szłuchowskim, bytowskim starostą z jednej, a JM Panem Ertmany[?] in Dembian Dembińskim z drugiej” [w sprawie Boroszewa] [k. 5]
8. 1747 – „Regestr przywilejów na kupne karczmy, puste role po wsiach, w borach pustej borowizny, tudzież listy uwolnienia z poddaństwa ludzi nad potrzebę będących starostwa człuchowskiego do podpisu pieczęci JO Xięciu JM wojewodzie wileńskiemu Hetmanowi WXL podanych” [zestawienie tabelaryczne] [k. 26–27]
9. 1758 – [ekstrakt z akt wójtowskich człuchowskich zawierający przywileje królewskie króla Augusta III potwierdzające stare dokumenty na sołtystwa starostwa człuchowskiego z XVII w.] [k. 28–29]

sygn. 1834 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1834 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1834])
[zbiór aktów z XVII i XVIII wieku w dotyczące rodziny Wejherów i ich dóbr oraz starostwa człuchowskiego. Poniżej zestawienie w układzie chronologicznym kilku z nich]

1. 1644 – [Umowa zawarta między Jakubem Wejherem, wojewodą malborskim, starostą kiszpornym, człuchowskim, bytowskim z jednej, a Anną z Żalna Wiesiołowską wdową po Janie Wiesiołowskim klanie elbląskim z drugiej dotycząca sprzedaży dóbr Boroszewa i Wentków] [k. 33]
2. 1659 – [Dokument biskupa sufragana żmudzkiego Jana Świącickiego transumujący dokument wojewody malborskiego Jakuba Wejhera z 1657 r. dotyczący dysydentów religijnych w Wejherowie] [k. 13]
3. 1737 – [Dokument wystawiony przez Annę z Sanguszków Radziwiłłową, nadający Marcinowi Licy z folwarku Bieksła[?] w starostwie człuchowskim klin borowizny bez drzewa w barci niemieckiej] [k. 29]
4. XVIII – kilka aktów dotyczących sporów o sołtystwa w starostwie człuchowskim

sygn. 1835 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1835 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1835])
[zbiór aktów w większości z 1666 r. dotyczący opisów szkód wyrządzonych przez wojska w starostwie człuchowskim; niemal wszystkie akta w bardzo złym stanie fizycznym]

sygn. 1836 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1836 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1836])
[kwity kwarciane ze starostwa człuchowskiego z pocz. XVIII w.]

sygn. 1837 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1837 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1837])
[kwity kwarciane oraz inne materiały dotyczące płacenia kwarty ze starostwa człuchowskiego z pocz. XVIII w., m.in. prośby o zwolnienia z opłat]

sygn. 1838 (NIAB, F. 694, Op. 4, 1838 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 1838])
[akta starostwa człuchowskiego z drugiego i trzeciego dziesięciolecia XVIII wieku oraz akta działalności administratorów starostwa z tego okresu]

1. 1727? – [Sumariusz generalny dochodów rocznych starostwa człuchowskiego z 1727] [k. 91v]
2. 1727 – „Informatia Panu Danielowi Walterowi, administratorowi starostwa mego człuchowskiego dana w zamku człuchowskim dnia 12 miesiąca marca 1727” [opis zasad zarządzania starostwem w 93 punktach] [k. 76–86v]
3. 1727 – „Registr mobiliów w zamku człuchowskim pozostałych spisany w Człuchowie die 11 Aprilis anno 1727” [k. 96]
4. 1728 – „Summariusz intraty starostwa tucholskiego, które się puszcza w roczną arendę od JOKsiężny JejMci feltmarszałkowej z książąt Radziwiłłów Flemingowej, koniuszyniey wielkiej litewskiej, Wielmożnemu Panu Bucholtzowi, staroście bouskiemu [?] i podkomorzemu JKMcI na rok 1728 a die 24 Iunii” [przy tym też intrata klucza kosobudzkiego i polnego] [k. 105–108]
5. 1730 – „Inwentarz folwarku Bucholskiego od starostwa człuchowskiego sporządzony w roku anno 1730 termino S. Johannis Baptistae y podany przez JP. Jerzego Białozora stolnika upitskiego comisarza JOXJmCi Dobr JmC Panu Godfrydowi Floerkowi przy prawie zastawnym na tenże folwark.” [k. 143]
6. 1733 – „Konnotacya tych browarów, domów, placów budowlanych i innych budynków, którzy w Choynicach dnia 20 Octobris roku terażniejszego 1733 zgorzeli” [k. 157]
7. 1737 – „Registr Fabrykantów do manufaktury robienia zwierciadeł z Saxonii sprowadzonych. Kontrakty poczynają się a 1.Juny Anno 1737” [k. 167]
8. 1738 – „Inwentarz Dzierżawy Polenickiej w województwie pomorskim w powiecie człuchowskim leżącej die 15 mensis Decembris 1738 Anno in fundo spisany” [k. 172]
9. 1750 – [kwity kwarciane ze starostwa człuchowskiego i innych dzierżaw w Prusach] [k. 257–259]

sygn. 5802 (NIAB, F. 694, Op. 4, 5802 [НИАБ, ф. 694, Оп. 4, дело № 5802])

„Registr Generalny spraw do Starostwa Człuchowskiego należących zkonnotowany anno 1723 ultimis Diebus Mensis Xbris” [liczący kilkadziesiąt stron sumariusz dokumentów nie tylko starostwa człuchowskiego, ale być może wszystkich spraw Radziwiłłów w Prusach wraz z sukcesjami, np. po Wejherach]

Opis 6, Materiały rodziny Flemming (Оп. 6, Материалы рода Флеммингов)

Źródła i materiały do historii rodziny zawierające dość przemieszany materiał dotyczący rodziny i dóbr w Saksonii oraz niektóre materiały odnoszące się

do trzymanyh dóbr rzucewsko-wejherowskich w Prusach Królewskich. Seria przejrzana wyłącznie sondażowo, gdyż tytuły jednostek nie dawały pewności natrafienia na materiały objęte kwerendą. Ogólną charakterystykę tych materiałów dał w swej publikacji W. Kriegseisen. Seria obejmuje akta z lat 1615–1897.

sygn. 4 (NIAB, F. 694, Op. 6, 4 [НИАБ, ф. 694, Оп. 6, дело № 4 – Список военнослужащих штаба и лейб-роты воеводы полковника Флемминга в Пуццирге])

„Rolla des Stabes und von Gr. Gn. Herrn Woywoden undt Obersten Lein-Companie Putziegk den 31 July Anno 1643” [spis sztabu, a dalej imienne listy poszczególnych rot]

sygn. 6 (NIAB, F. 694, Op. 6, 6 [НИАБ, ф. 694, Оп. 6, дело № 6 – Инвентарное описание деревень, принадлежащих к замку Шлохау])

[Sporządzony w języku niemieckim szczegółowy spis mieszkańców starostwa człuchowskiego wraz z wielkością posiadanej ziemi i płaconych podatkach z lat 1657–1658]

sygn. 7 (NIAB, F. 694, Op. 6, 7 [НИАБ, ф. 694, Оп. 6, дело № 7 – Полугодовой отчет о приходе и расходе денежных сумм по им. Пуцлау])

„Halb Jahrige General Rechnung von Aller Einname undt Aussgabe Geldt in der Herrschafft Rutzau, anfahend von Sct. Johanni undt Endiget sich Ultima Decembris Anno 1658 Dabei auch die Betreidich undt Brawheuser Rechnungk zufinden” [Półroczne zestawienia przychodów i rozchodów dóbr rzucewskich za drugie półrocze 1658 r.]

sygn. 8 (NIAB, F. 694, Op. 6, 8 [НИАБ, ф. 694, Оп. 6, дело № 8 – Отчет о приходе и расходе зерна, наличии скота в им. Пуцлау за I полугодие 1661 г.]

„Halb Jahrige General Rechnung von Aller undt Jeden Einnahme undt Ausgabe Geld in der Herrschafft Rutzaw anfahende vom 1 January undt Endiget

sich auss Sct. Johanni 1661 Dabei auch Getreidich undt Brawheuser wie auch die viehe undt Schefferey Rechnung zu Andern” [Półroczne zestawienia przychodów i rozchodów dóbr rzucewskich za pierwsze półrocze 1661 r.]

sygn. 9 (NIAB, F. 694, Op. 6, 9 [НИАБ, ф. 694, Оп. 6, дело № 9 – Отчет о наличии скота в дер. Мониц, Шилау, Шлатау, принадлежащих к им. Руков.])

„Schafferei Rechnung” [akta dotyczące dochodów dóbr rzucewsko-wejherowskich, obejmujące wsie Osłonino, Schlataw [Sławutowo], Schmechaw [Śmiechowo], Venczkowitz, Rzucewo, Pentkowice]

sygn. 536 (NIAB, F. 694, Op. 6, 536 [НИАБ, ф. 694, Оп. 6, дело № 536 – Книга учета прихода и расхода денежных сумм зерна, наличия скота по им. Пуцлау])

[księga przychodów i rozchodów dóbr rzucewskich z 1659 r.]

Opis 7, Dokumenty o charakterze prawnym, gospodarczym i finansowym (Op. 7, Документы юридического, экономического и финансового характера)

Seria bardzo pojemna, obejmująca całość dóbr radziwiłłowskich. Podobnie jak w wypadku serii poprzedniej w związku z niedokładnymi tytułami jednostek i zniekształconymi nazwami miejscowości badana tylko wyrywkowo. Seria obejmuje lata 1522–1938.

sygn. 219 (NIAB, F. 694, Op. 7, 219 [НИАБ, ф. 694, Оп. 7, дело № 219 – Отчет о хозяйственной деятельности Глуховского староства, ведомость сбора чинша с крестьян])

[bardzo obszerna jednostka zawierająca materiały starostwa człuchowskiego z lat 1673–1771. Znajdują się tu m.in.:]

1. 1673–1682? „Aneksa do rachunku starostwa człuchowskiego”

2. 1717–1718 „Rejestr do wyboru czynszów od włościan starostwa człuchowskiego”
3. 1717–1720 „Rewizje prowentów starostwa człuchowskiego”
4. 1717–1721 „Ułomni[?] rejestrów w brulionach do rachunku starostwa człuchowskiego”
5. 1750–1752 „Summariusz intraty pieniężnej z całego starostwa człuchowskiego”
6. 1753 „Kalkulacja z Kuleszą, ekonomem”
7. 1755 „Rejestr do zapisywania przychodu i rozchodu pieniędzy z intraty starostwa człuchowskiego”
8. 1755 „Podanie starostwa człuchowskiego Doręgowskiemu, ekonomowi”
9. 1756 „Kalkulacja starostwa człuchowskiego z Doręgowskim”
10. 1765 „Kalkulacja roczna Prądzińskiego, leśniczego starostwa człuchowskiego z intrat leśnych to jest z przedanego drzewa”
11. 1766–1771 „Rejestra do zapisywania drzewa przedanego ze starostwa człuchowskiego”
12. 1771 „Kalkulacja prowentu starostwa człuchowskiego”

sygn. 312 (NIAB, F. 694, Op. 7, 312 [НИАБ, ф. 694, Оп. 7, дело № 312 – Материалы о проведении волочной помере в Клецком княжестве (1563 г.); люстрации им. Лазенки за 1730 и 1732 гг.; бирчак войтовства Дидзинского за 1762 г.; суммарийный инвентарь им. Ликсна и фольварков за 1799 г.; [...]])

[zestawienie zbiorcze z dochodów różnych dóbr, wśród których znalazły się również dobra lezienkowskie na Kaszubach z czasów gdy znajdowały się w rękach Przebendowskich. Jednostka zawiera lustrację dóbr lezienkowskich z lat 1730, 1732]

sygn. 316 (NIAB, F. 694, Op. 7, 316 [НИАБ, ф. 694, Оп. 7, дело № 316 – Ведомости расходов на содержание Львовского дворца виленского воеводы кн. Радзивилла за 1684–1691, 1764 г.; ведомости прихода и расхода по им. Лазенки за 1730–1731 гг.; книга прихода-расхода крестьянской кассы по им. Лысица за 1852–1853 гг.; [...]])

[zestawienie zbiorcze z dochodów różnych dóbr, wśród których znalazły się również dobra lezienkowskie na Kaszubach z czasów, gdy znajdowały się w rękach Przebendowskich]

1. 1730–1731 – [Rejestr przychodów z dóbr lezienkowskich od 25 IX 1730 do 24 VI 1731]
2. 1730–1731 – „Rejestr pieniędzy z karczem i innych perceptów i expensów dóbr lezienkowskich”
3. 1740 – [Rewizja dóbr lezienkowskich: Lezienka, Leźna, Lniska, Burcza, Pępowa, Mniszewa Małego, Kossowa Królewsczyzny, Bysowa i Bestnawa Królewsczyzn, karczem lezieńskiej, górnołniskiej, dolnołniskiej, dąbrowskiej]

sygn. 329 (NIAВ, F. 694, Op. 7, 329 [НИАБ, ф. 694, Оп. 7, дело № 329 – Ведомости прихода и расхода зерновых по им. Лазенка с фольварками за 1730–1731 г., выплаты ежегодной арендной платы за 1766–1767 г., извлечение из ведомостей выплаты подымной подати по парафиям Лидского пов. за 1767 г., ведомости о количества скота в Любчинском староства, выплаты арендных платежей Ляховского ключа за 1780–1781 г., [...]])

[z interesujących nas materiałów jednostka zawiera tylko dziesięciostronicowe zestawienie przychodów z dóbr lezieńskich z lat 1730–1731]

sygn. 452 (NIAВ, F. 694, Op. 7, 452 [НИАБ, ф. 694, Оп. 7, дело № 452 – Ведомости прихода и расхода зерна по мест. Члухов и Хойники и деревням Члуховского ключа, ведомости недоимок зерна и денег по мест. Хойники])

1. 1711 – [Rejestr powinności starostwa człuchowskiego]
2. 1712 – [Rejestr folwarku chrząstowskiego]
3. 1712 – [Rejestr powinności miasta Chojnice]

Opis 8, Materiały dotyczące rodu Hohenzollernów (Op. 8, Материалы, относящиеся к роду Гогенцоллернов)

[Seria obejmuje materiały odnoszące się w dużej części do Prus Książęcych i kontaktów rodziny Radziwiłłów z elektorami brandenburskimi. Dokładny opis jej zawartości przekazał W. Kriegseisen (w rzeczywistości przepisał i przetłumaczył cały inwentarz tej serii), więc powielanie zawartych tam informacji uznano za zbędne. Zwrócono tylko uwagę na wybrane jednostki. Na uwagę zasługuje fakt, że przynajmniej część tych materiałów nie jest pro-

weniencji radziwiłłowskiej, lecz są to archiwalia z królewskiego Geheimes Staats-Archiv, które do zespołu włączone zostały po II wojnie światowej]

sygn. 52 (NIAB, F. 694, Op. 8, 52 [НИАБ, ф. 694, Оп. 8, дело № 52])

[Kopie dokumentów i przywilejów krzyżackich na wsie starostwa człuchowskiego z lat 1394–1412. Jednostka zachowała się z oryginalną obwolutą królewiecką i sygnaturą: Rep. 9. No. 9 c42]

sygn. 94 (NIAB, F. 694, Op. 8, 94 [НИАБ, ф. 694, Оп. 8, дело № 94])

[Kopie akt wstępnych rokowań polsko-szwedzkich z lat 1659–1660 w sprawie wyboru Oliwy na miejsce obrad]

sygn. 95 (NIAB, F. 694, Op. 8, 95 [НИАБ, ф. 694, Оп. 8, дело № 95])

[Relacje z rokowań pokojowych w Oliwie dla Bogusława Radziwiłła]

sygn. 100 (NIAB, F. 694, Op. 8, 100 [НИАБ, ф. 694, Оп. 8, дело № 100])

[Akta landtagów pruskich z lat 1657–1661, w tym drukowany tekst przysięgi stanów pruskich]

sygn. 101 (NIAB, F. 694, Op. 8, 100 [НИАБ, ф. 694, Оп. 8, дело № 101])

[Postanowienia sejmu pruskiego z lat 1662, 1666, 1667]

Opis 14, Varia (Op. 14, Разнородные материалы)

Jak sugeruje sama nazwa tej serii, zgromadzono tu materiały, które wg porządkujących nie pasowały do stworzonej wcześniej struktury. Seria zawiera materiały z lat 1516–1929

sygn. 68 (NIAB, F. 694, Op. 14, 68 [НИАБ, ф. 694, Оп. 14, дело № 68 – Имущественные и юридические документы им. Пржебендов Пржебендовских и др. (из россыпи)])

[Jednostka zawiera akta rodziny Przebendowskich z Przebendowa z lat 1636–1737 liczące łącznie 144 dokumenty. Znajdują się tu m.in. ekstrakty z ksiąg sądów z obszaru Prus Królewskich i innych terenów Rzeczypospolitej z wpisanymi kontraktami dotyczącymi dóbr Przebendowskich. Tylko część z tych materiałów dotyczy Prus Królewskich. Tu też znajduje się kopia kontraktu małżeńskiego z 1722 r. Jana Przebendowskiego, krajczego koronnego, ze Stanisławem Jabłonowskim, wojewodą ruskim, o rękę córki Jabłonowskiego Marii Anny]

sygn. 158 (NІАВ, F. 694, Оп. 14, 158 [НІАБ, ф. 694, Оп. 14, дело № 158 – Имущественные документы по им. Пржигодицы с фольварками: списки имений, реестры документов, акты раздела имений и др. (из россыпи)])

[Jednostka generalnie zawiera materiały dotyczące dóbr Przygodzice w Wielkopolsce, jednak wśród nich znajdują się przemieszane materiały Przebendowskich z Prus Królewskich]

1. 1695 – „Porachowanie z arendy mirachowskiej od 1 V 1691 do 1 V 1695 podskarbiemu wielkiemu koronnemu” [k. 24]
2. 1710–1721 – rozliczenia Przebendowskich z gen. Michałem Brandtem i później jego spadkobiercami w sprawie zaległych sum z dzierżawy mirachowskiej [dokumenty rozrzucone po całej jednostce]

sygn. 213 (NІАВ, F. 694, Оп. 14, 213 [НІАБ, ф. 694, Оп. 14, дело № 213 – Финансовый отчет по поездке Людовика Вейгера, хелминского воеводича, в Австрию и Италию])

[„Rachunek percepty i expensy na potrzebę Ludwika Wejhera wojewodzica chełmińskiego” – Zestawienie wydatków z lat 1627–1629 jakie Wejher poniósł podczas swojej podróży po Europie (Ołomuniec, Wiedeń, Padwa, Wenecja) przygotowane przez jego towarzysza ks. Jana Szmaka z Chełmna].

Bibliografia

Bagińska E., *Fond Radziwiłłów w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku*, „Białostoczczyzna”, r. 49, 1998, z. 1.

Центральный государственный исторический архив БССР в г. Минске. Путеводитель, Минск 1974.

- Czaplewski P., *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus Królewskich, 1454–1772*, Toruń 1921.
- Фонды Национального исторического архива Беларуси: справочник, Минск 2006.
- Gołubowicz A. K., *Dokumenty i materiały rodu Radziwiłłów w Archiwum Narodowym Republiki Białorusi*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 7, 1997.
- Jankowski R., *Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 R. do XX w.*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 13, 2001.
- Kriegseisen W., *Źródła do historii Rzeczypospolitej Szlacheckiej w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku*, „Kwartalnik Historyczny”, r. 105, 1998, nr 4.
- Kulecki M., *Pobył służbowy w Mińsku*, „Archeion”, t. 93, 1994.
- Нясвіжскія зборы Радзівілаў. Іх фарміраванне, гістарычны лёс, цяперашенне месцазнаходжанне і шляхі выкарыстання: зборнік. Вяртанне-7/Беларускі фонд культуры [і інш.]; рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.] – Мінск: Бел. фонд культуры, 2002.
- Nowosad W., *Archiwa szlachty Prus Królewskich*, Toruń 2005.
- Szymczuk E., *Kwerenda archiwaliów w Mińsku*, „Archeion”, t. 97, 1997.

Summary

Sources for the history of Royal Prussia in fond of the Dukes Radziwill (fond 694) in the National Historical Archives of Belarus in Minsk

Royal Prussia, being a province of the Republic of Poland, suffered greatly during the many wars campaigned in the last 500 years. The calamity of wars has been supplemented by accidental fires devouring the cities over that period. Along with cities, castles and manors, records amassed in them, were destroyed as well. As a result of this damage, but a little of the archival heritage remains intact.

Two of the three provinces (voivodeships) of the former Royal Prussia lack the most basic sets of municipal and manorial court records.

Those records had only been saved in the smallest of the Prussian provinces – Malbork province. The city archival records had been just slightly better handled. The books of the great Prussian cities – Gdansk and Torun survived and are in fair condition. City records of Chojnice, Malbork, Nowe, Puck and Sztum were also rather lucky. However the rest of them had suffered great damage more often than not. Considering the overall deficiencies of the resource database, it is crucial to cumulate and release information referring to the data concerning Royal Prussia, that are scattered over various archives and libraries both in the country and abroad. The importance of the latter ones lies perhaps mostly in the fact, that rarely do polish researchers get through to them because – at the first glance – what should you expect of archival materials kept in Riga, Minsk, Vilnius or Lvov, that refers to the history

of Royal Prussia and its inhabitants? It is usual for the academics to carry out their research in Berlin and other German cities, with only most tentative glimpses cast on Russian archives they have yet to examine on the matter in question. But here?

This article serves to summarise an archival research which has been carried out in the National Historical Archives of Belarus in Minsk, the point of which was to gather data on the archives build up and assembled by persons and offices that were in existence in the Royal Prussia between 16th and 18th century, originally located mostly in private archives of the province's local gentry and nobility.

The idea for such research to be conducted has arisen after looking into the history of the Radziwiłł family and the important role they played in Prussia, as well as examining other sections of the old Radziwiłł archives that are currently kept in the Central Archives of Historical Records in Warsaw and the National Historical Archives of Belarus in Minsk